

Մուրատ Դ. Պաղտատի դէմ արշաւելու ատեն անցած չէ Սերաստիայէն, եւ դէպի հարաւ իջնելով, Ուլաշէն: Ամէն պարագայի մէջ, այս մասին տեղեկութիւն մը պահուած չէ: Պաղտատի արշաւանքին ուղեգրի ճիշդ եղած է Գոնիա-Էրեյլի-Փայաս-Իսթանուբուլ-Հալէպ³⁰: Բայց թերեւս բանակին մէկ մասը անցած ըլլայ Ուլաշէն:

Մուրատ Դ. Ուլաշէն անցած չըլլալով, ազարակատիրոջ հետ իր խօսակցութիւնը յերկրածոյ է: Աւելորդ է գովածները, եւն. փճացնել տուած ըլլալու առասպելը հերքելու փորձ մը ընել:

Պաղտատ զբաւուած է քառասնորեայ պաշարումէ մը ետք եւ Պեթա-խան քաղաքը յանձնած է 24 դեկտեմբեր 1638ին:

«Իրիկուան (կամ ալսորուան) գործը վաղուան մի՛ ձգեք» եւ «ոչ ոքի ձրի հաց մի՛ կերցնեք» սկզբունքները ժողովրդական իմաստութեան արտայայտութիւններ են, եւ մանկամտութիւն է խորհիլ թէ Լէնկթիմուր կամ Մուրատ Դ. ուրիշ մը այդ դասը առնելու պէտք կրնային ունեցած ըլլալ:

Ջրակուծին վրայ «Իրիկուան գործը վաղուան մի՛ ձգեք» սկզբունքը արձանագրել տուած ըլլալու պատմութիւնը կը գտնուի թրքական ժողովրդական պատմութեան մը մէջ, եւ շատ հաւանական է որ այդ ըլլայ Ուլաշի աւանդութեան մէկ մասին աղբիւրը:

Ըստ այս ժողովրդական պատմութեան, Մուրատ Դ. ինք է որ, երբ Գայլըճը Գուլ Մուսթաֆա անուն անպիս երիտասարդ մը Պաղտատի առջեւ իրեն կը դիմէ արտօնութիւն խնդրելու համար որ ինք ալ մասնակցի քաղաքին զբաւման, անոր առջեւ իր ջրակուծին վրայ կը գրէ այդ խօսքը³¹:

Պաղտատէն վերադարձին ալ, Մուրատ

Դ. անցած է Տիարպաքէն, Մալաթիայէն եւ 5 Մայիս 1639ին Սերաստիոյ մօտ Ըլլե-ճայի մէջ Էրզրումի կուսակալ Քենան փաշա իրեն ներկայացուցած է 15 դուլիս եւ երեք Գրզըլսաշ, յայտնելով միանգամայն թէ Կարսէն անդին Իւչ Քիլիսէի շրջակայքը աւարի տուած է³²: Վերադարձին ալ Ուլաշ հանդիպած ըլլալուն մասին տեղեկութիւն չկայ:

Աւանդութեան Լէնկթիմուրի վերադրումը ցոյց կու տայ թէ անոր ծագումը շատ աւելի հին է քան Մուրատ Դ. (Ժէ. դար), եւ անոր ծագումը պէտք է փնտռել ԺԱ. դարուն պատահած դէպքի մը մէջ:

Բիւզանդիոնի Վասիլ Բ. կայսրը (976-1025), Տայքի Դաւիթ կիւրապաղատին (1000) ժառանգութեան տիրելէ ետք, դէպի Կ. Պոլիս վերադարձին, անգամ մը եւս անցաւ Կապադովկիայէն: Բիւզանդացի պատմադիրները կը պատմեն թէ Խարսիոնոն ամբողջին մօտերը չքեղ ընդունելութիւն մը դտաւ մագիստրոս Եւսթաթիոս Մալէինոսին (Մալէացի) կողմէ, որ կը պատկանէր Կապադովկիոյ մեծ ընտանիքներէն մէկուն եւ խնամի էր Փոկասներու նշանաւոր ընտանիքին: Եւսթաթիոս 987ին իր ընտանիքով տրամադրած էր այն զօրավարներուն որոնք հաւաքուած էին ապստամբ Վար(աս) Փոկասը կայսր հռչակելու համար: Այս մեծահարուստ եւ պերճաւիայ իշխանը, որ երկար տեսնէ ի վեր ներման արժանացած էր, կ'ըսեն քրոնիկագիրները, ոչ միայն հիւրասիրեց Վասիլ կայսրը, այլ եւ ամբողջ բանակին պարէն հայթայթեց առատօրէն: Վասիլ, իր շնորհակալութիւնը յայտնելու պատրուակով, զայն Պոլիս տարաւ եւ մինչեւ մահը հոն պահեց, առանց արտօնելու որ վերադառնայ³³:

Այս իրական պատմութեան մէջ կը գտ-

30 Naima, III, p. 326-362.
31 Köprülüze Mehmed Fuad, Kayıkcı kul Mustafa ve Genc Osman hikâyesi. İstanbul, 1930, p. 15 & 28.
32 Naima, III, p. 419.
33 Cedrenos, P. G., 122, col. 180-181. Cf.

Schlumberger, L'Épopée Byzantine, II, p. 198; C. Neumann, La Situation mondiale de l'Empire byzantin, p. 62; Diehl & Marçais, Le Monde oriental de 395 à 1081, p. 526; Bréhier, Vie et Mort de Byzance, p. 218.

նուին Ուլաշի հայ ազարակատիրին վերաբերեալ աւանդութեան զանազան պատմներուն բոլոր հիմնական տարրերը, բաց ի ջրակուծին դրուագէն: Հայ ազարակատէրն ալ «փարթամ եւ հին ընտանիք» է մը սերած է ինչպէս Եւսթաթիոս. մեծ ազարակատէր մըն է, եւ վեհապետը հիւրընկալելով՝ անոր բանակին պարէն կը հայթայթէ ինչպէս Եւսթաթիոս. վեհապետը զայն միասին Պոլիս կը տանի՝ ինչպէս հայ ազարակատէրը եւ Եւսթաթիոս կը տարուին:

Միհրան Յովհաննէսեանի պատումին մէջ կայ նաեւ ազարակատիրոջ զաւակին Խարբերդ փոխադրութիւնը, որ չկայ Եւսթաթիոսի պատմութեան մէջ: Խարբերդի մէջ կ'ապրէր Խառակէվուրենց Տէր Պապան, իննըսուն տարեկան ծերունի մը: Թերեւս այս անձին Խարբերդի մէջ գոյութիւնն է որ ենթադրել տուած է Գաւրակեալուրին որդւոյն Խարբերդ փոխադրութիւնը: Թերեւս այդ ընտանիքին անդամը ինքնաբերաբար հոն հաստատուած ըլլայ:

ՀԱՅԿ ՊԵՐՊԵՐԵԱՆ

1961-63

ՅԻՍՈՒՍԻ ՎԱՐՇԱՄԱԿԸ ԵՒ ԿՏԱԽՆԵՐՈՒՆ ԴԻՐՔԸ ՅԱՐՈՒԹԵՆԷՆ ՎԵՐՋ

(Շար. տե'ս «Բագմ.» 1961, ք. 6-8, էջ 141)

Երբ Սիմոն Պետրոս գերեզմանին ներսը կը մտնէ, կը տեսնէ որ հոն կային կրտսերներ. իսկ վարչամակը միւս կողմէն երկուն հետ չկար: Այս կալ բայը կ'արժէ որ քննութեան մը ենթարկուէր, նոյնիսկ մեր լեզուին մէջ, իր զանազան իմաստներուն պատճառով:

1939ին, ամերիկացի Յիսուսեան Հայր մը, Mc Clellan կարծիք յայտնած էր որ մը, բայը հոս կը նշանակէր հանդստեան այդ բայը հոս կը նշանակէր հանդստեան զիրք մը, առանց կարգաւորեալ կամ խառնակ վիճակ մը ցոյց տալու, ու կը հետեւցնէր թէ մեռեալին հաղուստները ուրբաթ երեկոյեան զիրքով մնացած էին, միայն պարպուած եւ տափակ, իրենց ծանրութեան տակ ինկած, եւ ոչ մէկ մարմին այլ եւս զանոնք վեր չէր բռնէր¹:

Իսկ 1933-34ին, Dr. Willam, իր հրատարակած Յիսուսի վարքին մէջ նման բան մը կ'ենթադրէր: Յիսուսի մարմինը յանկարծ թափանցող դառնալով թողած էր որ կրտսերները ամբողջութեամբ կծկուէին:

Սակայն, 1949ին, նոյն հեղինակը կրկին կը վերադառնար այս խնդրին ու կը խորանար: Իր գաղափարով՝ փառաւորեալ մարմինը անցած էր զինք պատող կտաւներուն մէջէն, որոնք իրենց տեղը կը բռնած՝ այսինքն տափակ մնացեր էին: Մինչդեռ, զարձեալ իր կարծիքով, վարչամակը յատուկ առանձնաշնորհութիւն կը վայելէ:

Դիպումածով է արդեօք որ Յովհաննէս այս կալ բայը կը դորձածէ Կանայի հարսանիքի եւ Չարչարանքի մէջ. երկու պարագաներուն ալ խնդրը հեղուկի ամաններու մասին է, որոնք հանդիստ իրենց տեղը կեցած էին. «անդ էին (կային) թափուկ կճեայք վեց» (Յովհ. Բ. 6), եւ «անդ կայր աման ինչ լի քացախով» (Յովհ. Ժ. 29):

Իսկ վարչամակը ինչպէս կ'ըլլայ որ

1 Catholic Biblical Quarterly, հտ. Ա. Թ. 3
Յունիս 1939, էջ 253-5:

միւս կտաւներուն հետ չի գտնուիր: Հարկ է յիշենք դարձեալ որ դէմքին շուրջը պատուած էր ան, եւ զլիակապի դերը կատարելու համար պէտք էր որ առաջուց ինքն իր վրայ խնամքով ծալուած ըլլար: Հետեւեալ թանձր ոլորուածք մը կը կազմէր զլիսուն կողմը: Եւ մինչ միւս կտաւները բոլորովին կծկուած կը մնային, կզակակալ անձեռոցը կամ վարչամա- կը միայն՝ կքուած չէր անոնց հետ: Հա- մեմատելով միւս կտաւներուն հանդիստ դիրքին՝ ասիկա ձուածեւ փոքրիկ բար- ձրութիւն մը կը ձեւացնէր, դիւրաւ տե- սանելի, հակառակ զինքը ծածկող կտաւ- ներուն:

Այս պայմաններու մէջ ԸՆԴ (այլ կը- տաւսն) նախդիրը ինչ ծառայութիւն կը մատուցանէ հոս. հե՞տը, տա՞կը, քո՞վը: Հ. Լաւերենը կը դիմէ յոյն եւ այլ հին թարգմանութիւններու օգնութեան՝ ա-ւելի պայծառ լուսաբանութիւն ձեռք բե- ռելու. հայերէն մեր թարգմանութիւնը՝ հետեւող յունականին՝ կը հակի հետը ի- մաստին: Սակայն այս ընդ նախդիրով զբաղիլը մեզ պիտի հեռացնէ առաջար- կեալ մեր նպատակէն, վասն զի մեր Քե- րականութիւնները ու Հայկազեան բառա- րանը ճոխ են անոր զանազան նշանակու- թիւններով:

Արդ, որովհետեւ տեսանք որ կալ բայը կտաւներուն նկատմամբ աւելի յարմար էր ինկած, տափակցած իմաստով հասկը- նալ, մինչ վարչամակը անոնց հետ չէր, կամ թէ անոնց պէս պարզուած չէր, կը մնայ մեզի քննել պարբերութեան վերջին անգամը, որ վարչամակին դիրքին համար՝ այս անգամ աւելի դրական ճշգրտութիւն մը կ'աւելցնէ, ըսելով «այլ ուրոյն ծա- լեալ ի մի կողմն»:

Շատ տրամաբանական պիտի ըլլայ «այլ ուրոյն» բացատրութեամբ մատնանշուած հակասութիւնը իմանալ «տեղույ» տեսա- կէտով, ըսել ուզելով՝ թէ ոչ միւս կտաւ- ներուն հետ էր, ոչ ալ անոնց առած դիրքն ունէր: Ուստի այլ ուրոյն բացատրու- թեամբ կ'իմանայ ընդհակառակն՝ մեկու-

սի, առանձին, զատ, ինչպէս գործած- ուած է Ծննդոց դրքին Յակոբ նահապետի պատմութեան մէջ. «գործն ուրոյն զա- տանէր» (Լ. 40):

Առնենք ուրեմն Աւետարանը, ուր որո- շակի կ'ըսէ թէ ծալուած էր, առանց ճշ- տելու թէ ի՞նչ բանի մէջ ծալուած էր. դիւրին է սակայն դուշակելը: Վարչամա- կը Փրկչին զլիսուն վրայ էր՝ երբ կտաւ- ներով պատեցին մարմինը, եւ մինչ մար- մինը անոնց մէջէն մեկնեցաւ, վարչամա- կը բանտարկուած մնաց պատանքին մէջ:

Հոսկ կը հասնինք աւետարանչին վեր- ջին ճշգրտութեան՝ «ի մի կողմն». դէպի մէկ կողմը: Շատ պարզ է որ ուրիշ կողմ թարգմանելը հակառակ կամ հակասու- թիւն է. առանց նկատի առնելու որ եթէ ուղուի ուրոյնը տեղական իմաստով առ- նել, բոլորովին անօգուտ կրկնութիւն մը կ'ըլլայ: Նմանապէս բնագրին ըսածէն հե- ռանալ է ի մի բացատրութիւնը անորոշ դերանուն համարիլը, իբր մէկ անկիւն մը, որ և իցէ կողմ հասկնալը: Կողմն բառն ալ կրնայ ուրիշ տեղ մը նշանակել, բայց նաեւ աւելի որոշակի կը ծառայէ նշանակելու դիրք մը, կեցուածք մը, կացութիւն մը: Ծննդոց առաջին զլիսուն մէջ ալ կը հան- դիպինք «ժողովեցին ջուրփղի ժողով մի» (Ա. 9) բացատրութեան, եւ դիւրին չէ սահման մը դնել մի եւ միակ բառերուն սկզբնական նրբերանգին: Վերջապէս, եր- կու կարելի իմաստ ունինք. առաջին՝ «մի կամ միակ տեղ», հակառակ շատերու. երկրորդ՝ առաջին դիրքը, եւ ոչ թէ «ու- րիշ տեղ»: Առաջին պարագային՝ օգուտ մը չենք տեսներ ճշտելու մէջ թէ վարչա- մակը կը գտնուէր մէկդի կամ տեղ մը. արդէն մեծ տարածութիւն չունի եւ կա- րելի չէ ենթադրել որ շատ տեղ նշանա- կէ: Եւ անոնք որ կ'ախորժին տեսնել զայն իբր սեղանի անձեռոց մը ծալուած ի վերջ ճաշի, ի մի կողմ բացատրութիւնը հասա- րակ ճշգրտութեան մը կը վերածուի: Յովհաննէս սովոր չէ նման մանրամաս- նութիւններ մեզի տալու, նոյնաբանու- թեան մէջ զօրաւոր չէ, իր ոճը՝ գէթ

պատմելուն մէջ շատ աւելի սեղմարան է: Շատ շատ, կարելի է փորձ մը ընել «ի մի կողմն» բացատրութիւնը մէկ կողմ ի- մաստով ընդունելու, ստորակէտ մը դնե- լով առջեւ. որով կ'ունենանք իբր վեր- ջին ստուգութիւն, թէ կտաւները ինչպէս նաեւ վարչամակը մի եւ նոյն տեղն էին. վերջինս պատանքին մէջ գտնուելով, որ քիչ շատ յայտնի է: Բայց միւս կտաւնե- րուն հետ «անոնց չափ» իմաստով՝ կեցած չըլլալուն բացատրութիւնը աւելորդ չի դարձներ այս ծանօթութիւնը:

Աւելի յստակ է սակայն նախընթաց կարծիքին բանաձեւը, եւ անօգուտ է ըս- տորակէտ մը յաւելուլ: Վարչամակը շատ լաւ իր տեղը կեցած է, մի եւ նոյն տեղը, եւ բաւարար է այս ոճով ստուգուելը: Գիտենք որ միւս կտաւներուն նման այն աստիճան տափակցած չէ եւ թէ անոնց մէջ պարբերուած մնացած է, եւ թէ այդ լաթերուն ամբողջութիւնը մեծածաւալ է: Ծնօտակապին տեղը՝ որոշ իր դիրքով՝ ուր որ էր, յայտնի չի գիտցուիր:

Կը փակեմ՝ խոստովանելով թէ, ու- սումնասիրութիւնս լոկ ենթադրութիւն մը չէ, եւ ուրախ պիտի ըլլամ եթէ ո՛ր եւ է նոր կարծիք մը յայտնուէր՝ դժուար

բայց եւ խիստ շահեկան այս անցքին վը- րայ, լոյս սփռելու համար: Առաքեալնե- րուն մէջ միակ վկայողն է որ հաւատաց աստուածային խաչեալին Յարութեան՝ առանց տեսնելու Յարուցեալին մարմինը. եւ այս տիպոսով «երանի» կ'ըսենք նա- խամեծարուած այս առաքեալին՝ որ իր հաւատքը ընծայեց փառաւորեալ Քրիս- տոսի սքանչելի յարութիւնը հաւաստե- լով: Յովհաննէս, վերադարձին անշուշտ կը խորհէր Վարդապետին սա խօսքին վը- րայ. «Քակեցէք զտաճարդ...» (այո՛. փճացած, այլափոխուած, աւերուած էր աստուածութեան կենդանի Տաճարը)... «Եւ դերիս աւուրս կանգնեցից զդա» (ա- հա աւերակները անյայտացած... եւ ե- րեք օրէն վերստին շինուած էր ան): Եւ առանձնաշնորհեալ առաքեալը կ'երթար գտնելու այդ Մայրը՝ որ արդէն երեք ե- ռամսեայի մէջ շինած էր այդ Տաճարը՝ զոր Աստուած կը նորոգէր երեք օրուան մէջ: Կը խորհիմ թէ, պատմած ըլլայ իր դիւտը եւ իր նորակերտ հաւատքը իր Աս- տուածամօր, որ բնաւ տարակուսած չէր, վստահ Աստուծոյ խօսքին:

Հ. ԲԵՐՈՐԷ Ա. ԶՐԱՔԵԱՆ

ԸՆԴ ՄԱՄԼՈՎ

Շուտով լոյս կը տեսնէ Հ. Վահան Յովհաննէսեանի

ԻՆՉՊԷՍ ՏԵՍԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ

Տպաւորութիւններ, հանդիպումներ, այցելութիւններ Երեւանէն Սեւան, Դուինէն Գառնի, Էջմիածնէն Գեղարդ, մինչեւ Ալսլցխա, Թիփլիս եւ Պաքում:

Պատկերազարդ